

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

งานเขียนประเภทสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ที่บอกเล่าเกี่ยวกับสังคมไทยในอดีตมีผู้เขียนถึงเป็นจำนวนมากไม่น้อย เช่น ชีวิตตามคลอง, เกิดในเรือ, กระจานิยาย ของ ส.พลายน้อย เรื่องสยามแห่งความหลัง, รอยอดีต, แลหลังบางกอก, สยามยุคทอง ของชาติ เอี่ยมกระสินธุ์ เรื่อง เล่าเรื่องไทยๆ, กรุงเทพฯ สมัยคุณปู่, สยามเมื่อวันวาน, ภาพถ่ายประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ย้อนยุค ของเทพสุทัตทอง เนื้อหาส่วนใหญ่บอกเล่าเกี่ยวกับสังคมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงปัจจุบัน นำสังเกตว่าผลงานหลายเล่มมักจะบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสังคมไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ในเชิงเปรียบเทียบกับสังคมปัจจุบันด้วยน้ำเสียงแห่งความโหยหาสังคมในอดีต อาจเพราะเป็นยุคสมัยที่ความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ เริ่มเข้าสู่สังคมไทย ในขณะที่บ้านเมืองยังคงสงบสุข ร่มเย็นปราศจากความวุ่นวายแก่งแย่งเช่นทุกวันนี้ อย่างไรก็ตาม ผลงานทั้งหลายเป็นงานสารคดีที่ไม่ได้เน้นการอ้างอิงหลักฐานมากนัก บ้างก็เป็นการเขียนถึงประสบการณ์ที่ผู้เขียนได้ประสบมาเอง ขณะเดียวกันมีนักเขียนอีกคนหนึ่งที่มีผลงานการเขียนสารคดีเกี่ยวกับสังคมไทยในอดีตที่มีความโดดเด่นไม่น้อยไปกว่านักเขียนรุ่นพี่ที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว นั่นคือ เอนก นาวิกมูล

จุดเด่นในงานเขียนสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ชุมชนและท้องถิ่นของ เอนก นาวิกมูล คือ ความเคร่งครัดในการอ้างอิงหลักฐานประกอบการเขียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต่ออายุและชำระเรื่องเก่าที่บอกเล่าเรื่องราวในอดีต งานเขียนของเอนกได้รับการตอบรับจากผู้อ่านและเป็นที่รู้จักในวงกว้าง ด้วยผลงานรวมเล่มและได้รับการตีพิมพ์อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 ถึงปัจจุบันรวม 150 เล่ม รวมถึงการจัดตั้ง “บ้านพิพิธภัณฑ์” ซึ่งมีรูปแบบการนำเสนอชีวิตประจำวันของผู้คนในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ผู้เข้าชมสามารถเข้ามามีส่วนร่วมกับวัตถุสิ่งของในอดีตที่จัดแสดงได้อย่างเป็นกันเอง ด้วยแนวคิดที่ว่า “เก็บวันนี้ พรุ่งนี้ก็เก่า”

งานเขียนจากการอ้างอิงหลักฐานประกอบการนำเสนอข้อมูลของเอนก นาวิกมูลได้รับการยอมรับจากผู้อ่านทั่วไป ว่าแม้จะไม่ใช่งานอ้างอิงข้อมูลขนาดผลงานวิชาการ หากก็มีความน่าเชื่อถือเพียงพอสำหรับการนำไปเป็นข้อมูลอ้างอิง ดังที่มีนักวิชาการหรือนักเขียนหลายท่านได้อ้างอิงผลงานของเอนกในการเขียนหนังสือหรือบทความวิชาการ เช่น หนังสือ “คดีชาวบ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต” โดย รศ.ผาสุก มุทฺธเมธา อ้างถึง เพลงนอกศตวรรษ, ในวิกิพีเดีย เรื่องปฏิทินอ้างอิงข้อมูลจากงานเขียนเรื่อง *สิ่งพิมพ์คลาสสิก*, รร.มหิดลวิทยานุสรณ์ เลือกลงหนังสือเอนกเรื่อง *เกร็ดสนุกชาวสยาม* เป็น 1 ใน 100 หนังสือดีที่นักเรียนควรอ่าน (http://elib.mwit.ac.th/rbc/documents/book1_2_2550_377.pdf), รศ.ดร.กาญจนา แก้วเทพ อ้างถึง โฆษณาคลาสสิก ฯลฯ

จิรวัดน์ แสงทอง เคยกล่าวถึงงานเขียนสารคดีย้อนอดีตของเอนกว่ามีจุดเด่นที่การค้นคว้าข้อมูลเป็นอย่างดีและมีความน่าเชื่อถือ “มีความเคร่งครัดในการค้นคว้าหาหลักฐานมาอ้างอิงประเด็นต่างๆ ที่กำลังเสนอ พร้อมกันนั้นก็นำหลักฐานนั้นๆ มาแสดงพร้อมกันไปด้วยด้วยเหตุนี้ลักษณะเฉพาะสำคัญของงานค้นคว้าของเอนก ก็คือมีท่วงทำนองของการสืบค้นเพื่อเสนอเกร็ดอดีตในเชิงเพื่อประดับความรู้ มากกว่าที่จะมีน้ำเสียงของการ โหยหาอดีตที่ดงาม หรือการพยายามชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลง หรือเปรียบเทียบกับปัจจุบัน” (จิรวัดน์ แสงทอง 2546: 10)

เอนกเป็นนักเขียนที่มีเรื่องนำเสนอไม่มีวันสิ้นสุด การนำเสนองานเขียนของเขามีวัตถุประสงค์เพื่อต่ออายุและชำระเรื่องเก่า โดยเอนกมองว่านักเขียนสารคดีที่ดีต้องเป็นผู้ที่รู้จักสังเกตและตั้งข้อสงสัย และเมื่อสงสัยในเรื่องใด เอนกจะตั้งคำถามและพยายามแสวงหาคำตอบทั้งจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ จากประสบการณ์การเดินทาง รวมถึงการถ่ายรูปมาเสริมความเข้าใจให้แก่ผู้อ่าน ดังคำกล่าวของเอนกตอนหนึ่งว่า

“ความไม่รู้และความเป็นห่วง ว่าถ้าเราไม่ชำระ มันก็จะถูกปล่อยเลยตามเลย เชื่อกันผิด ๆ ลอกกันผิด ๆ เรื่องศิลปวัฒนธรรมและภูมิความรู้ มันหายไปเยอะแล้ว ความรู้ที่อยู่ในหอสมุดแห่งชาติก็เยอะ แต่ถูกทำลายไปมาก เช่นหอสมุดจำหน่ายหนังสือทิ้ง หอสมุดอาจจะถ่ายไมโครฟิล์มไม่ครบ หนังสือเก่าสูญหายก็เยอะ โคนฉีกทิ้ง โคนทำลาย มันเป็นความรู้มหาศาล แต่ไม่มีการเอาความรู้มาบอกคนรุ่นปัจจุบัน ก็ต้องมานั่งนับหนึ่งใหม่กันอยู่เรื่อย แต่ถ้าเรานับไว้ให้บ้างแล้ว มันก็ไม่ต้องมานั่งเริ่มต้นใหม่

ที่ทำมาทั้งหมด มันเริ่มมาจากใจรัก และอยากให้คนในสังคมได้รับความรู้ที่ถูกต้องตอบคำถามให้ตัวเอง และตอบเพื่อคนอื่นด้วย ที่ไม่รู้ก็จะ ได้รู้ ที่รู้อยู่แล้วก็จะ ได้รู้มากขึ้น โดยใช้หนังสือเป็นสื่อในการเผยแพร่” (วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ 2548: 98 - 99)

จากการทำงานเพื่อเผยแพร่ผลงานเขียนสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ชุมชนและท้องถิ่นอย่างทุ่มเทต่อเนื่อง ส่งผลให้ผลงานเอนกได้รับรางวัลมากมาย เช่น “เพลงนอกศตวรรษ” ได้รับ

รางวัลหนังสือสารคดีดีเด่น จากงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ พ.ศ. 2522 “สิ่งพิมพ์คลาสสิก” ได้รับรางวัลหนังสือสารคดีดีเด่น จากงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ พ.ศ. 2534 นอกจากนี้เอนกยังได้รับรางวัลในฐานะผู้สนับสนุนและเผยแพร่เรื่องไทย เช่น “ผู้สนับสนุนการอนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น” เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย 2 เมษายน 2534 รวมถึงผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม สาขาการศึกษาและศาสนา รางวัลพระสิทธิธรรมาทศกัณฑ์ ประจำปี 2547 ได้รับรางวัล “สารคดี อะวอร์ด ครั้งที่ 1” เป็นรางวัลสารคดีเกียรติยศ ครั้งที่ 1 จากนิตยสารสารคดี พ.ศ. 2552

ด้วยเนื้อหาคำแนะนำเสนองานเขียนสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ชุมชนและท้องถิ่นที่มีคุณค่าต่อสังคมไทย ตลอดจนการสร้างผลงานอย่างมูมานะต่อเนื่องกว่า 30 ปี ผู้วิจัยจึงสนใจและต้องการจะศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงภาพสังคมไทยที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนของเอนก โดยเฉพาะในด้านของชีวิตชาวบ้าน และแนวคิดเบื้องหลังการนำเสนอว่ามีส่วนผลักดันหรือเป็นที่มาในการผลิตงานที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านดังกล่าวมาแล้วอย่างไร

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านไทยที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนของเอนก นาวิกมูล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 – ถึงปัจจุบัน

2.2 เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเบื้องหลังการนำเสนอผลงานเขียนเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านไทยของเอนก นาวิกมูล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 – ปัจจุบัน

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านไทยที่ปรากฏอยู่ในงานเขียนของเอนก นาวิกมูล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 – ถึงปัจจุบัน

3.1.1 การแต่งกาย

3.1.2 การศึกษา

3.1.3 การประกอบอาชีพ

3.1.4 ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ

3.1.5 การพักผ่อนหย่อนใจ

3.2 ขอบเขตด้านระยะเวลาของเนื้อหาที่ศึกษา ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ชีวิตชาวบ้านไทยที่ปรากฏในงานเขียนของเอนก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 ถึงปัจจุบัน โดยผลงานของเอนกมีการคลี่คลายดังนี้

3.2.1 ช่วงแรก พ.ศ. 2518 – 2530 เนื้อหาที่ศึกษาจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับเพลงพื้นบ้าน ศิลปินพื้นบ้าน

3.2.2 ช่วงหลัง พ.ศ. 2530 เนื้อหาที่ศึกษาจะเน้นในเรื่องของข้าวของเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวันตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

4. ข้อจำกัดในการวิจัย (ถ้ามี)

เนื่องจากผลงานเขียนของเอนกที่เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านมีเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงเลือกหยิบเฉพาะหนังสือบางเล่มและบทความบางชิ้นมาวิเคราะห์ ไม่ได้รวบรวมอย่างครบถ้วน

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 ชาวบ้าน สำนวนชนที่เป็นคนกลุ่มใหญ่ของประเทศ ทั้งในเมืองและภูมิภาค

5.2 ชีวิตชาวบ้าน วิธีการดำรงชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เริ่มออกจากครรภ์จวบจนสิ้นอายุขัย โดยแบ่งเป็นหัวข้อ ดังนี้

5.2.1 การแต่งกาย หมายถึง ทรงผม เสื้อผ้า รองเท้า

5.2.2 การศึกษา หมายถึง การเล่าเรียน การเรียนรู้

5.2.3 การประกอบอาชีพ หมายถึง การทำมาหากิน

5.2.4 ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ หมายถึง ความศรัทธา เลื่อมใส

5.2.5 การพักผ่อนหย่อนใจ หมายถึง กิจกรรมในยามว่าง

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 ทำให้เห็นภาพชีวิตชาวบ้านไทยสมัยที่ปรากฏในงานเขียนของเอนก นาวิกมูล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 – พ.ศ. 2553

6.2 ทำให้เห็นการคลี่คลายในการเขียนงานเกี่ยวกับชีวิตชาวบ้านไทยของเอนก นาวิกมูล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 – พ.ศ. 2553

7. วิธีดำเนินการวิจัย

7.1 แบบการวิจัย การวิจัยเชิงคุณภาพ

7.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การแต่งกาย หมายถึง ทรงผม เสื้อผ้า รองเท้า

7.2.1 **หนังสือของเอนก นาวิกมูล** จำนวน 34 บทความ และหนังสือเล่มจำนวน 8 เล่ม (ดูภาคผนวก ก)

7.2.2 **บุคคล เอนก นาวิกมูล**

7.3 เครื่องมือการวิจัย แบบวิเคราะห์เอกสารและแบบสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก

7.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา